

Anneke van Baalen & Marijke Ekelschot

De Verwarring*

De socialistiese beweging heeft vanaf het begin het kapitalisme gepersonifieerd in de vorm van een dikke mijnheer met gouden ketting en sigaar. Dat was hem: DE KAPITALIST. Zo zag hij eruit. Met de groei van het kapitalisme en het oplossen van de laatste feodaal-achtige verhoudingen in het bedrijfsleven, verdwijnt het persoonlijke plaatje. Dat het kapitalisme een *onpersoonlijk* geldnetwerk is wordt steeds duidelijker.

De feministiese beweging heeft noch in de eerste noch in de tweede golf het patriarchaat een plaatje gegeven; tijdschriften en boeken staan niet vol met telkens terugkerende afbeeldingen van DE PATRIARCH, die bij lezeressen een kollektieve woede opwekt.

De afwezigheid van personifikaties zou kunnen betekenen dat feministen in iedere willekeurige man het patriarchaat belichaamd zien en dat dus iedere foto/ieder plaatje waarop een man is afgebeeld fungeert als afbeelding van het patriarchaat. Maar die afwezigheid kan ook verklaard worden als je ervan uitgaat dat feministen het patriarchaat helemaal niet opvatten als iets onpersoonlijks; dan hoeft er immers geen personifikatie gehanteerd te worden. Wij denken inderdaad dat het laatste waar is; het patriarchaat drukt zich voor de meeste vrouwen uit in onaangename eigenschappen van individuele mannen, die zij kennen; het is niet onpersoonlijk maar persoonlijk.

Dat leidt tot allerlei verwarringen die de activiteiten van een brede vrouwenbeweging tegenhouden of verlammen. Hoe prettig zou het immers zijn als iedereen overtuigd was van de onpersoonlijkheid van het mannelijk overheersingssysteem; dan zouden in ieder geval alle discussies over of mannen nu wel of niet onderdrukkers zijn, die eindeloos gelardeerd worden met 'aardige mannen die alle boodschappen doen en dol zijn op kinderverzorging en dus geen onderdrukkers kunnen zijn', voorgoed achterwege gelaten kunnen worden.

Als een soort diaprojektor schuiven vrouwen nog steeds plaatjes van onaardige, slechte, kwaadaardige mannen die zij kennen of over wie zij horen, en plaatjes van die aardige uitzondering tussen elkaar door, waarmee de verwarring in stand blijft.

'*Je moet het allemaal niet zo persoonlijk opvatten*' zou de slagzin van de vrouwenbeweging moeten worden. Een slagzin die het tegenovergestelde lijkt te zijn van de zeventiger jaren leuzen: 'het persoonlijke is politiek' en 'je moet je eigen ervaringen als uitgangspunt nemen'. Lijkt te zijn, want de politieke achtergrond van de zeventiger-jaren-leuzen was de opdracht van de radikale vrouwenbeweging in Amerika (de groep rond Firestone en Atkinson) dat het persoonlijke, de ervaring, uitsluitend geïnventariseerd zou worden om de onpersoonlijke algemene, voor alle vrouwen opgaande gemeenschappelijkheden te kunnen opsporen, en in één beweging klassevoorrechten van middenklassevrouwen naar de achtergrond te schuiven. In *Geschiedenis van de vrouwentoekomst* hebben we beschreven hoe de vrouwenbeweging grotendeels in het persoonlijke is blijven steken, en daarmee ook zich nooit uitgebreid heeft buiten de 'bevoorrechte' middenklassevrouwen, en ook nooit actief ingegrepen heeft in de manschappelijke ordening.

Je zou kunnen zeggen dat in dat hele proces de vrouwenbeweging uiterst vrouwelijk is gebleven. Standpunten, organisatie, argumenten, theorieën, ingrijpen, overdonderen, geweld, 'onverantwoordelijk' gedrag, worden door grote groepen vrouwen als hard, mannelijk, als 'datgene waar we nu juist zo tegen zijn' benoemd. Daarmee lijkt het alsof de vrouwenbeweging haar eigen vrouwelijke graf aan het graven is. Liever zamelen honderden vrouwen geld in voor een standbeeld voor de 'Door de ME op 28 april 1981 geslagen vrouw' dan dat ze acties organiseren waarmee ze maar een schijn van risico lopen met een ME-er gekonfronteerd te worden. Liever zeuren ze jaren en jaren over hoe prettig het zou zijn als er nu eens 'een echte linkse vrouwenorganisatie' zou zijn, dan dat ze zelf iets organiseren. Liever zeuren ze een jaar na over 'hoe onaardig de aktie van de radikaal-feministen om de rooie vrouwen uit de pvda te krijgen was' en 'hoe autoritair de hele organisatie van de staking

* Verschenen in *Feminist* 3, 1982, De Bonte Was

op 30 maart 1981' dan dat ze zelf een al dan niet 'aardiger' of 'minder autoritaire' onderneming op touw zetten.

In de vrouwenbeweging bestaat de neiging om steeds meer te gaan praten over 'hoe je met elkaar moet omgaan', 'hoe je met jezelf moet omgaan', 'Hoe je met... moet omgaan'. De discussie over 'omgangsvormen' heeft een groot deel van inhoudelijke discussies vervangen. 'Hoe blijf ik dicht bij mijn gevoel', 'hoe krijg ik mijn gevoel terug', 'hoe help ik andere vrouwen dicht bij haar gevoel te komen?' zijn vragen waar aanzienlijk meer vrouwen zich mee bezig houden dan met de vraag 'Wat zullen we nu eens gaan doen en hoe?'

Formele gelijkheid en materiële ongelijkheid

Nu is de vraag 'wat zullen we nu eens gaan doen en hoe?' voor een deel ook een vraag die nu pas echt gesteld kan worden. De eerste golf en het begin van de tweede golf (MVM) hielden zich immers hoofdzakelijk bezig met het verkrijgen van gelijke *rechten* voor vrouwen, m.a.w. met het afdwingen van juridische bepalingen die voor vrouwen het maatschappelijk leven net zo toegankelijk zouden maken als voor mannen; met *formele* gelijkheid tussen vrouwen en mannen. Met het tot stand komen van de formele gelijkheid worden vrouwen het nadrukkelijkst geconfronteerd met de gigantiese *materiële* ongelijkheid die tussen de seksen bestaat. Het bureaucraties-kapitalistische bolwerk is voor het eerst echt helemaal zichtbaar. Zo zichtbaar dat je de neiging hebt om de ogen maar dicht te doen; wat een klus om daar iets aan te veranderen! Tegelijkertijd biedt de formele gelijkheid tussen vrouwen en mannen aan vrouwen juridies straffeloos de mogelijkheid om er wat aan te veranderen; er is geen gelegitimeerd mannelijk geweld meer mogelijk om haar tegen te houden.

Formeel bestaat er nauwelijks nog verschil tussen vrouwen en mannen; juridies zijn ze net zo geslachtloos en onpersoonlijk geworden als het kapitalisme. Je zou zelfs kunnen zeggen dat 'vrouw zijn' een keuze is geworden; als je het niet 'kiest' ben je 'geslachtloos', 'onpersoonlijk' en misschien zelfs wel 'mannelijk' en was dat nu wat de vrouwenbeweging wou?

Verwarring dus, konsentratie op 'gedrag' en 'omgang' terwijl de materiële basis waarop je je aardig gedrag zou kunnen permitteren vooralsnog ontbreekt bij vrouwen.

De vrouwenbeweging is grotendeels een middenklassebeweging, maar daarnaast is het ook opvallend hoeveel van die middenklassevrouwen een schoolopleiding in de 'zachte sektor' achter zich hebben of aan het volgen zijn. De vrouwen uit de 'harde' sektor, kwantitatief in de minderheid, hoor je niet of nauwelijks over 'gedrag' en 'omgang' - zij hebben in hun schoolloopbaan een 'mannelijke' keuze gemaakt en daarmee iets van een 'mannelijke identiteit' opgebouwd, lijkt het wel. Het vak dat zij geleerd hebben of aan het leren zijn, lijkt vrouwelijk gedrag uit te sluiten. Dat brengt ons op de vraag wat nu eigenlijk het wezenlijke verschil is tussen 'harde vakken' en 'zachte vakken', tussen 'pretpakketten' en 'zwoegpakketten'. Met de moeilijkheidsgraad heeft het niets te maken. Het wezenlijke verschil is ons inziens dat 'harde' vakken onherroepelijk en uitsluitend naar de betaalde arbeidsmarkt verwijzen en dat 'zachte vakken' het uitstel van de keuze tussen 'wou ik nou moeder worden of een baan' in stand houden.

Voor mannen bestaat er geen verschil tussen 'harde' en 'zachte' opleidingen; beide zijn even hard, in die zin dat beide verwijzen naar een baan met een inkomen. De vakken die onderwezen worden verwijzen voor mannen allemaal naar het toekomstige werk - of het nu pedagogiek, psychologie, rekenen, wiskunde, statistiek, of sociale vaardigheden is. De spagaat waarin bijna alle vrouwen zitten (iets met mensen doen, maar dat kan net zo goed betaald als onbetaald voor man/vriend en kinderen zijn) kennen zij niet. Mannen zitten gewoon op één spoor, terwijl vrouwen alsmaar wissels tegenkomen.

Als je naar opleidingen voor onderwijs, maatschappelijk werk en gezondheidszorg kijkt, met in je achterhoofd dat het eigenlijk mannenopleidingen zijn - dus dat het net zulke 'harde' opleidingen zijn als de b-opleidingen, dan wordt veel helderder waarom er zoveel zogenaamde 'zachte vakken' gedoceerd worden en ook waarom het 'zachtste' vak bij uitstek, namelijk 'sociale vaardigheden' tot de kern van veel opleidingen is gebombardeerd.

Sociale vaardigheden of het groepsproces

Om vrouwen die van jongs af aan afgericht worden op aardig gedrag, op belangstelling voor anderen, op begrip en inlevingsvermogen, te trainen in sociale vaardigheden als ze op een MBO- of HBO-opleiding komen is volstrekt idioot - de meeste vrouwen zijn immers een soort vleesgeworden sociale vaardigheid.

Om mannen die van jongs af aan afgericht worden op onderlinge concurrentie, op weg naar een bepaalde positie in het manschappelijk netwerk, een aangepaste training te geven als zij 'met mensen' moeten gaan werken is vrij logies; de meeste kunnen dat niet zo goed en de moderne manschappelijke instellingen vereisen moderne beheersingstechnieken om 'de mensen' op hun plaats te houden. De ouderwetse autoritaire benadering wordt noch in het onderwijs, noch in maatschappelijk werk, noch in de gezondheidszorg gepikt; waar nog bij komt dat de moderne, 'menselijke', 'belangstellende', aanpak zo veel beter werkt - en dan vooral ten opzichte van vrouwen, want die vatten die aanpak persoonlijk op; dwz die zijn geneigd om, als een docent, een ambtenaar, een personeelsfunktionaris, een manager, een hoofdverpleger, haar diep in de ogen kijkt en vraagt 'hoe gaat het er vandaag mee?' dat op te vatten als een vraag die helemaal alleen voor haar bedoeld is.

De training in de moderne beheersingstechnieken, in het 'leren omgaan met mensen' speelt zich op de meeste opleidingen af via het groepsproces. Dat wil zeggen dat een klas/groep studenten een aantal uren per week bij elkaar gedreven wordt om op elkaar te oefenen. Niet dat het zo heet, of zo aangekondigd wordt. Die bijeenkomsten heten 'funktioneringstrainingen' of 'evaluatie-bijeenkomsten' of 'sociale vaardigheden' (ook wel sova) of 'leren te leren' of 'ontmoetingsgroep'.

Om de noodzaak van dit soort bijeenkomsten in de hoofden van studenten te krijgen wordt in grote lijnen het volgende verhaal verteld als 17 of 18 jarigen hun nieuwe opleiding binnenstappen: *'Het leerproces waar je hier mee te maken krijgt is heel anders dan dat wat je tot nu toe gewend geweest bent. Hier wordt uitgegaan van zelfstandigheid, eigen verantwoordelijkheid. Je hebt zelf voor de opleiding gekozen dus je bent zelf verantwoordelijk voor wat je hier leert. Je moet de docenten dan ook niet beschouwen als mensen die jou wel eens iets bij zullen brengen, maar als mensen die jou willen begeleiden in het proces waarin je zelf je leerproces uitstippelt, als mensen wier hulp je kunt invoeren als je dat zelf wilt. De mensen met wie je in de groep zit zijn degenen met wie je het samen zult moeten klaren. Samenwerking heb je in je vroegere onderwijs niet geleerd, dat gaat dus niet vanzelf - integendeel, je hebt allerlei normen, waarden aangeleerd die dat proces van samenwerking kunnen verhinderen. Je hebt geleerd je te verschuilen, je af te sluiten van anderen. Je zult hier dan ook veel moeten afleren, om ruimte te kunnen maken voor het aanleren van nieuw gedrag, van een nieuwe open attitude. Dat is een moeizaam proces waar veel moed voor nodig is, het oude ken je, het nieuwe lijkt zo onveilig. Durf je die oude normen en waarden wel los te laten, durf je wel echt open te staan voor wat anderen bezighoudt, durf je je echt wel te verdiepen in die ander...'*

Een dergelijk verhaal heeft als effect dat er meteen een enorme spanning in de groep ontstaat, een spanning die alleen doorbroken zou kunnen worden als iemand in lachen uit zou barsten en zou roepen dat ze hier wel voor iets anders gekomen is dan om zich in het persoonlijk leven van haar medestudenten te verdiepen; dat ze zelf wel uitmaakt of ze van iemand iets persoonlijks wil weten en wat dan en dat ze hier gekomen is om iets te leren en niet om een soort groepshuwelijk te sluiten. Maar ja, dat soort tegenwerping is niet gemakkelijk als duidelijk gemaakt is dat je eigenlijk hopeloos ouderwets bent als je niet meedoet en dat je waarschijnlijk nooit een goed docent/ziekenverzorgster/verpleegster/maatschappelijk werkster wordt als je het verdomt.

De institutionele dreiging van de selectie - 'je hebt niet de goede attitude' - is levensgroot aanwezig. Waar nog bij komt dat de meeste meisjes van een dergelijk verhaal angstig worden, maar dat de meeste jongens het wel interessant vinden, die belofte van spanning en sensatie.

En zo start dan ook meestal het groepsproces met het graven naar 'normen en waarden':

'Wat vind je van seksualiteit, hoe beleefde je je puberteit, ben je wel eens jaloers, wie van de groep vind je het aardigst, je komt wel agressief op me over, als je niets zegt werk je niet mee, je maakt de indruk dat je ons niet serieus neemt, wie van de groep zou je meenemen naar een onbewoond eiland, kan je wel tegen kritiek, laat Jan-Paul nu eens uitpraten, je komt wel erg dominant over, wat voel je als je met je werkstuk bezig bent, ik heb niet het gevoel dat je dat echt vanuit jezelf zegt, jij kunt de mening van anderen niet respekteren, waarvoor sluit je je toch af, hoe was het vroeger bij je thuis, hoe voelde je je toen je de groep voor het eerst zag... ?'

Spanning, emoties, stiltes, huilbuien, vluchtende meisjes die door een groepslid er weer bijgehaald worden, uitstoting door de groep van degenen die niet meedoen, tientallen die de opleiding verlaten omdat ze niet mee willen doen en verwarring, verwarring en nog eens verwarring - de spagaat waarin de meeste vrouwen op dit soort opleiding zitten wordt tot een onuitwarbare pirouette. Zij worden beheerst via technieken die ze zelf zouden moeten aanleren om in hun betaalde werk anderen te kunnen beheersen; ze moeten kiezen tussen persoonlijk aardig gedrag en onpersoonlijk omgangsgedrag - tussen zich écht verdiepen in anderen en leren doen alsof.

Als ze op morele of politieke gronden beslissen om niet meer mee te doen en van de opleiding af te gaan worden ze werkeloos. Het betaalde werk dat vrouwen via niet geterapeutiseerde opleidingen kunnen krijgen is minimaal.

Terug naar de vrouwenbeweging

Het zou voor de hand moeten liggen dat de vrouwenbeweging de aangewezen beweging is om tegen het via het groepsproces geïnstitutionaliseerde ingrijpen in het persoonlijk leven van vrouwen op te treden. Het zou voor de hand kunnen liggen dat de vrouwenbeweging steun mobiliseert in het verzet van vrouwen tegen het groepsproces, en tegelijkertijd in het oplossen van die verwarring of vrouwen nu wel of niet een opleiding willen volgen om de rest van haar leven economisch onafhankelijk van eventueel gaande en komende mannen te kunnen doorbrengen.

Welke vrouwenbeweging, is dan de volgende vraag. Want - zoals we al in het begin van dit artikel zeiden - grote delen van de vrouwenbeweging zitten vol met vrouwen die in 'harde', 'zachte' sectoren zijn opgeleid. En al die vrouwen zijn getraind in beheersingstechnieken ter kortsluiting van manschappelijk ongewenst gedrag. Getraind in het individualiseren, in het reduceren van een kollektief materieel probleem tot een individueel gevoelsprobleem; in het reduceren van gezamenlijke onderdrukking tot individuele ontplooiing; in het omdraaien van gemeenschappelijke veranderingsbehoeften tot individuele 'kleine stapjes vooruit'. Getraind in zinnestjes als 'je komt wel gespannen op me over', als iemand godvergeten kwaad is, en 'ik voel dat heel anders', als iemand om een steekhoudend argument vraagt.

Getraind in 'ieder heeft recht op een eigen mening', los van de vraag naar de inhoud van die mening. Getraind in het aanvallen op persoonlijke eigenschappen, in plaats van op daden of ideeën. Getraind om te zeggen: 'ik heb geleerd om voor mezelf op te komen en dat moeten die anderen dan ook maar doen.'

Heel wat van die getrainde vrouwen gebruiken die beheersingstechnieken zowel tegenover de vrouwen 'waar ze mee werken', als in de vrouwenbeweging. Duizenden anderen zijn er wel in getraind, maar hebben het vooruitzicht op betaald werk waarin zij die technieken al dan niet zouden kunnen gebruiken opgegeven. Zij zijn in de war gemaakt met onpersoonlijke technieken en hopen in de vrouwenbeweging iets persoonlijks te vinden om dat weer goed te maken. Zij komen voor persoonlijke warmte en aandacht en als ze dan merken dat de vrouwenbeweging alleen werk aan te bieden heeft (vrouwen lijden immers aan een kollektief tekort aan aandacht), dan gebruiken ze die beheersingstechnieken om de aandacht voor het werk op zichzelf te richten en zo het werk te verstoren.

Zo depolitiseert de vrouwenbeweging steeds verder. Veel vrouwen - het gezeur moe - verdwijnen dan ook naar bewegingen waar concrete, zakelijke doelen nagestreefd worden: de kernenergie-, kraak-, milieu- en vredesbeweging. Ook veel vrouwen baren maar een kind

in de hoop dat dat haar dan eindelijk warmte en aandacht zal geven. En zo selekteert, in een soort giganties groepsproces, de vrouwenbeweging zichzelf leeg.

Om de vrouwenbeweging weer te politiseren zal een bewustwordingsproces op gang moeten komen over de moderne omgangstechnieken.

Vrouwen zullen moeten aanleren ze tegen mannen te gebruiken, en moeten afleren ze tegen vrouwen te gebruiken. Dan komt er een eind aan de verwarring omdat dan weer duidelijk wordt wat we nog allemaal veroveren moesten om de materiële gelijkheid voor elkaar te krijgen.*

Oorspronkelijk stond de volgende oproep onder dit artikel:

'De Bonte Was is bezig aan een boek over vrouwen in het groepsproces, dat 'De open vrouw' gaat heten. Het is de bedoeling dat het een ouderwets kollektief Bonte Was-boek wordt.

We willen dus graag veel 'ervaringsstukken' toegestuurd krijgen van vrouwen die op hun opleiding of in de vrouwenbeweging in groepsprocessen terechtgekomen of met de hierboven beschreven beheersingstechnieken behandeld zijn. We hebben gehoord dat op verschillende opleidingen al geprotesteerd is tegen therapeuties geweld - wil wie daarvan weet, dat vooral ook opschrijven?

Bewustwording is goed, verzet is beter! Stukken naar De Bonte Was, Postbus 10222, Amsterdam.'
Dat boek is er niet gekomen.